

ВІДЗИВ
офіційного опонента
на дисертацію Бондар Наталії Василівни
«Формування зв'язного мовлення в учнів
старших класів допоміжної школи на уроках
трудового навчання», представленої на здобуття
наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальністі 13.00.03 – корекційна педагогіка

Характерною рисою сучасної вітчизняної спеціальної освіти є гуманізація, яка орієнтована на особистість дитини з психофізичними порушеннями. Формування особистості відбувається в ході діяльності та спілкування. Саме тому завдання спеціальної школи до підготовки учнів із особливими освітніми потребами до повноцінного спілкування в усній і письмовій формі є одним із першочергових.

Слід зауважити, що проблема формування і розвитку зв'язного мовлення у дітей з психофізичними порушеннями різних вікових категорій не є новою. Вона досліджувалася класиками наукової дефектологічної думки і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному, психолінгвістичному, лінгвістичному, педагогічному, лінгводидактичному. Дослідники стверджують, чим багатше і правильніше мовлення дитини з особливими освітніми потребами, тим легше їй висловлювати свої думки, тим ширша її можливість у пізнанні дійсності, більш повноцінні взаємини з однолітками й дорослими, тим активніше відбувається у неї розвиток і корекція інших пізнавальних процесів.

Як відомо, на розвиток зв'язного мовлення впливає багато факторів: мовленнєве середовище, спілкування, телебачення, різноманітні сучасні комунікаційні технології та ін. Однак, вирішальне значення у формуванні в дітей шкільного віку такого важливого складника особистісного розвитку, як зв'язне мовлення, має навчальний процес, оскільки зв'язне^{*} мовлення – це продукт цілеспрямованого систематичного навчання.

Особливого наукового інтересу заслуговує проблема формування зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями, оскільки характерними його особливостями у означеній категорії дітей є недостатня

сформованість цілого ряду мовленнєвих умінь, що обумовлюють логіку певного висловлювання, а саме: вміння лексично, граматично і стилістично правильно висловлювати власні думки; вміння виражати смислові зв'язки різними мовними засобами на рівні речення та тексту; вміння самостійно обирати адекватні за змістом мовні засоби та ін. Наслідком недорозвинення цих умінь є недостатньо усвідомлене та неповне розкриття теми, непослідовний, «мозаїчний» виклад змісту тексту, що псує змістову цілісність певного висловлювання. У зв'язку з цим, корекційна робота з розвитку зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями передбачає, в першу чергу, формування у школярів цілого комплексу комунікативних і некомунікативних мовленнєвих умінь, тобто умінь, які відповідно спрямовані на створення власних і розуміння чужих висловлювань.

Разом з тим, слід зауважити, що в реальній практиці навчання учнів з інтелектуальними порушеннями української мови на перший план виступає засвоєння абстрактних граматичних форм і їх значень, не завжди підкріплene практикою їх використання. Значна кількість граматичних термінів і визначень, які опановують учні у процесі навчання української мови у деяких випадках призводить до того, що вони сприймаються школярами формально і використовуються неадекватно, отож переважання теоретичних знань на шкоду вдосконалення мової практики неповною мірою відповідає принципам комунікативної спрямованості навчання української мови та практичного характеру змісту програмного матеріалу. Тому першорядне значення набуває досвід свідомого використання учнями мовних засобів у процесі мовленнєвої діяльності. Не випадково Бондар Наталія Василівна в обґрунтуванні актуальності дисертаційного дослідження, відразу наголошує на тому, що значний потенціал формування і розвитку зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями в старших класах мають уроки трудового навчання, оскільки на цьому етапі дорослішання заняття з трудової діяльності виступають потужним фактором соціалізації, розвитку індивідуальності кожного школяра, його імовірного професійного самовизначення у

майбутньому. Необхідність живого спілкування, що визначається умовами праці, залучення в цей процес нових слів і термінів, що позначають назви виробів, деталей, інструментів, практичних прийомів і операцій, тобто включення в активний мовленнєвий фонд багатьох нових лексичних і стилістичних компонентів збагачує мовлення учнів, а головне, сприяє формуванню і розвитку в них зв'язного мовлення.

Отже, викладені аргументи служать підставою для переосмислення, трансформації існуючої методики розвитку зв'язного мовлення учнів з інтелектуальними порушеннями старшого шкільного віку на уроках трудового навчання, і переконують в актуальності та своєчасності представленого для опанування дисертаційного дослідження Бондар Н. В..

Слід відзначити чітку побудову дослідження, а його структура заслуговує позитивної оцінки, бо в логічній послідовності дозволяє авторці вибудувати концепти удосконалення змісту методики корекційної роботи з формування зв'язного мовлення в учнів із інтелектуальними порушеннями старших класів у процесі трудового навчання. Науковий апарат дисертації побудований чітко, логічно послідовно і є конструктивно завершеним: об'єкт, предмет, визначено три завдання, розв'язання яких мало забезпечити, досягнення основної мети дослідження. Окреслені дисеранткою методи дослідження є придатними для розв'язання поставленої проблеми й відображають світоглядну позицію дослідниці, її переконання щодо суті предмета наукового пошуку (с. 16-18).

Наукова новизна дослідження дійсно характеризує змістову сторону отриманих результатів, у повній мірі відображає нові теоретичні положення й практичні рекомендації, що раніше не були зафіксовані у теорії і практиці корекційної педагогіки, зокрема визначено особливості та рівні сформованості зв'язного усного та писемного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями старших класів в залежності від стану сформованості їхньої мовленнєвої компетенції, розроблено методику корекційної роботи з формування в учнів означененої категорії зв'язного мовлення на уроках трудового навчання. Практичне значення дослідження, безумовно, пов'язане з

теоретичними висновками і полягає, перш за все, в тому, що здобуті результати можуть бути впроваджені у роботу спеціальних закладів загальної середньої освіти, закладів загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання, навчально-реабілітаційних центрів.

Теоретична частина роботи, представлена у першому розділі «Проблема формування зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі трудового навчання у психолого-педагогічній і спеціальній літературі», свідчить про ґрунтовність реалізації наукових задумів дисертантки. Нею опрацьовано різноманітні за напрямками й фундаментальні за рівнем дослідження та інтерпретації науково-методичні роботи вітчизняних і зарубіжних авторів. Супровідний список літератури (207 позицій, включно з дисертаціями та авторефератами) дозволяє дійти висновку про добру обізнаність автора з бібліографією проблеми. Бондар Н. В. здійснено систематизацію теоретичних досліджень, які представляють класичні розробки проблеми формування зв'язного мовлення у осіб з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі навчання, окрім трудового навчання. При цьому Наталія Василівна, узагальнюючи результати відповідних наукових досліджень, висловлює важливу думку про те, що з огляду на складність формування мовленнєвої компетенції, зв'язного усного та писемного мовлення, які передбачають розвиток фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного та монологічного аспектів мовлення, особливі труднощі у цієї категорії дітей виникають у процесі оволодіння ними професійним мовленням, що актуалізує проблему дослідження і обумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів її розв'язання.

У другому розділі «Стан сформованості зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями старших класів в процесі трудового навчання» детально обґрунтовано методику та наведено результати констатувального етапу експерименту, зроблено кількісний та якісний аналіз отриманих даних. Заслуговує на увагу визначення та аналіз сутності й основних характеристик компонентів сформованості зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними

порушеннями на уроках трудового навчання (мовленнєва компетенція, зв'язне усне мовлення, зв'язне писемне мовлення). Важливим, з точки зору спеціальної педагогіки, аспектом у дисертаційному дослідженні є те, що окреслені критерії та їх показники виступили аргументованим підґрунтям визначення рівнів сформованості в учнів старших класів зв'язного мовлення (високого, достатнього, середнього, початкового). При ретельному аналізі отриманих у ході дослідження емпіричних даних, Бондар Н. В. науково коректно зосереджує увагу на стійкій залежності рівня сформованості в учнів з інтелектуальними порушеннями зв'язного мовлення від стану сформованості в них мовленнєвої компетенції. Отримані результати мають наукове значення, новизну і значно поповнюють знання корекційної педагогіки щодо особливостей в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку зв'язного мовлення та характеру труднощів, які виникають у процесі його формування на уроках трудового навчання.

У третьому розділі «Зміст і методика корекційної роботи з формування зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями старших класів у процесі трудового навчання» представлено експериментальну методику формувального експерименту та обґрунтовано її ефективність.

Особливо важливим доробком, на нашу думку, є розроблені Бондар Н. В. спеціальні вимоги оптимізації процесу формування в учнів старших класів зв'язного мовлення на уроках трудового навчання за авторською методикою, урізноманітнення форм трудового навчання, запропоновані методи та прийоми педагогічного впливу у визначених умовно двох етапах експериментальної роботи (підготовчого та основного). Зауважимо, що саме така послідовна, поетапна, системна виваженість виявилася досить обґрунтованою.

Весь хід та результати формувального експерименту переконливо довели, що успішність процесу формування в учнів старших класів зв'язного мовлення на уроках трудового навчання зумовлена змістовим аспектом корекційного навчання мови у спеціальному закладі освіти, необхідністю використання технологій перспективно-випереджувального навчання, різноманітних

дидактичних методів і прийомів роботи з формування мовленнєвої компетенції, зв'язного усного та писемного мовлення на основі загальнодидактичних, спеціальних та методичних принципів навчання української мови та трудового навчання.

Адекватний підбір методик забезпечив надійність результатів, які підтверджуються застосуванням математичної обробки, якісного та кількісного аналізу. Розроблена автором методика корекційної роботи пройшла успішну апробацію у спеціальних закладах освіти, про що свідчать чотири акти про впровадження її в практику роботи.

Дисертаційний текст завершуєть висновки і узагальнення, що структуровані за постановкою дослідницьких завдань, є зваженими й аргументованими.

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію, висвітлені в 7 одноосібних публікаціях, 5 з яких надруковано у наукових фахових виданнях України, 2 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, обговорені на наукових конференціях міжнародного та всеукраїнського рівня, круглих столах і науково-практичних семінарах.

Виконавська культура дисертації (мовно-лексичний інструментарій, послідовність викладу, оформлення роботи та бібліографічного апарату) відповідають кваліфікаційному рівню, хоча подекуди автору не вдалося уникнути лексичних та стилістичних помилок і недоліків.

Загалом, дисертаційна робота справляє позитивне ставлення, насамперед розгалуженим і об'єктивним науково зорієтованим теоретико-емпіричним аналізом. Досліджено складну педагогічну проблему, і зроблено це надійно, доказово, переконливо, як теоретичними викладками, так і емпіричними фактами.

Автореферат дисертації у повній мірі розкриває основні позиції дослідження, структурно відповідає її складовим, належно оформленений.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційне дослідження Бондар Наталії Василівни, вважаємо за необхідне висловити деякі **зауваження і побажання**, які дисерантка зможе віправити у своїй подальшій науковій роботі:

1. Перший розділ дисертації присвячений аналізу літературних джерел із різних аспектів проблеми дослідження. Однак за змістом і формою він має переважно інформаційно-констатувальний характер замість необхідного – аналітично-узагальнюючого.

2. У межах аналізованого дослідження з метою з'ясування і використання у подальшому суто авторського змістового концепту виникає необхідність оптимального формулювання та уточнення окремих ключових понять, що складають термінологічний комплекс зазначеної автором проблеми. З метою запобігання їх невірданого ототожнення, особливо потребує теоретичних аргументацій авторське розуміння наступних понять: «мовленнєвий розвиток», «розвиток зв'язного мовлення» та «розвиток мовленнєвої діяльності», а також «трудове навчання» та «трудова діяльність».

3. Констатувальна частина дисертаційного дослідження містить достатню інформацію щодо діагностики сформованості в учнів з інтелектуальними порушеннями зв'язного мовлення на уроках трудового навчання. Далі відбувається їх кількісний та якісний аналіз. Водночас залишається недостатньо розкритою технологія процесу співставлення відповідних показників за визначеними критеріями. Роботу збагатило б використання багатовимірного методу факторного аналізу з метою вивчення взаємозв'язків між значеннями змінних. Такі відомості дозволили б скласти чіткіші уявлення щодо достовірного та аргументованого тлумачення отриманих у ході дослідження емпіричних даних.

4. Контингент досліджуваних у дисертаційній роботі складають учні старших класів спеціальної школи, а саме 5 – 6-х класів. На наш погляд, в експериментальну вибірку слід було включити учнів 9-го класу для більш аргументованої констатації особливостей та вікової динаміки сформованості в означеній категорії школярів зв'язного мовлення на уроках трудового навчання.

5. У авторефераті бажано було б ілюстративно представити структурно-функціональну модель формування зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями старших класів на уроках трудового навчання.

6. Доречно було б акцентувати увагу на перспективах запровадження запропонованої автором методики корекційної роботи з формування зв'язного мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями старших класів на уроках трудового навчання в умовах інклузії.

Висловлені зауваження не знижують в цілому позитивного враження від дослідження. Загалом вважаємо рецензовану дисертаційну роботу завершеним самостійним дослідженням, актуальним у науково-теоретичному та практичному аспектах.

Таким чином, дисертація «Формування зв'язного мовлення в учнів старших класів допоміжної школи на уроках трудового навчання», подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами), а її автор, Бондар Наталія Василівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
технологій спеціальної та
інклюзивної освіти Державного
вищого навчального закладу
«Донбаський державний
педагогічний університет»

Дмитрієва І. В.

Підпис професора І. В. Дмитрієвої

Начальник відділу кадрів
Державного вищого навчального
Закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Сілін Є. С.